

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2022.16.10>

Бігняк О.В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Галупова Л.І.

*Кандидат юридичних наук, асистент кафедри права інтелектуальної
власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МІЖНАРОДНІ ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

Постановка проблеми. Поза сумнівом, такі явища як епідемія та пандемія мають значний вплив на міжнародні приватні та міжнародні публічні відносини. Саме вони призвели до необхідності введення карантинних заходів, до посилення прикордонного контролю, укладання міжнародних угод в санітарно-епідеміологічній сфері.

Кожна держава та міжнародні установи оголосили про суворі заходи щодо недопущення розповсюдження інфекції, одним із таких заходів стало запровадження карантинних обмежень на регіональному та міжнародному рівнях.

Поширення інфекційного захворювання на території України також призвело до необхідності прийняття важливих рішень для запобігання подальшому поширенню загрозової інфекційної хвороби. Під час позачергового засідання 17 березня 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 530-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Зазначений закон вносив зміни до цілого ряду законодавчих актів, зокрема, до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Податкового кодексу України, Митного кодексу України, Кодексу зако-

нів про працю України, законів України «Про торгово-промислові палати в Україні», «Про публічні закупівлі», «Про Державний бюджет України на 2020 рік», «Про відпустки», «Про запобігання корупції».

Стан дослідження теми. Слід зазначити, що досліджувана тема широко висвітлена в науковій літературі. Її розробкою займалися Г.В. Андрощук, О.П. Гребельник, М.Г. Шульга, А.В. Журавель, В.Д. Прима, О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов та інші дослідники, у працях яких розкриваються важливі питання впливу пандемії та карантинних заходів на окремі сфери міжнародного приватного права.

Метою дослідження є визначення впливу пандемії викликаного SARS-CoV-2 на сферу міжнародних приватних відносин та наслідків запровадження карантинних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародні норми про права людини гарантують кожному право на найвищий досяжний рівень здоров'я та зобов'язують держави вживати заходів для запобігання загроз здоров'ю населення та надання медичної допомоги тим, хто її потребує. Міжнародні стандарти в галузі прав людини також передбачають, що в ситуаціях серйозних загроз для здоров'я населення та надзвичайних положень, що загрожують життю нації, допустимі обмеження певних прав і свобод, якщо такі

обмеження запроваджуються в законному порядку, безумовно необхідні та обґрунтовані

Масштаб пандемії COVID-19, безумовно, досягають рівня загрози здоров'ю населення, який може виправдовувати обмеження певних прав і свобод, як у випадку з обмеженням свободи пересування у зв'язку з карантинном або ізоляцією.

Запровадження на всій території України в березні-квітні 2020р. карантинних заходів призвело до суттєвого обмеження гарантованих Конституцією України прав і свобод. Так, до прикладу були обмежені свободи передбачені ст.33 Конституції України - свобода пересування, вільного вибору місця проживання та права вільно залишати територію України; ст.35 Конституції - права безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди; ст.39 Конституції - права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; ст.42 Конституції - права на підприємницьку діяльність; ст.43 Конституції - права на працю; ст.44 Конституції - права на страйк; ст.53 Конституції - права на освіту.

Особливого значення в цій ситуації набуло гарантоване Основним Законом держави конституційне право громадян «на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ст.49 Конституції). Ситуація, яка склалася в Україні із поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), ускладнилась підвищенням суспільної напруженості, пануванням тривожних настроїв серед широких верств населення, наявністю випадків розгубленості вищих посадових осіб держави та проявів професійної невідповідності відповідних державних органів, їх очільників і посадових осіб [2, с. 4].

Андрощук Г.В., досліджуючи вплив COVID-19 та карантину на європейський простір вказує, що дані явища тягнуть за собою і інші негативні наслідки а саме: зростання кіберзлочинності (поширення різних пакетів шкідливих програм); шахрайство (розвиток схем телефонного шахрайства, шахрайства

з поставками спиртовмісних гелів і масок); збільшення продажів контрафактної медичної та санітарно-гігієнічної продукції, а також засобів індивідуального захисту тощо [1].

Забезпечення прав та інтересів особи та громадянина є пріоритетним завданням кожної держави. Однак в умовах поширення небезпечного захворювання, першочерговим завданням є захист суспільства та суспільного інтересу. Однак варто відмітити, що критерій захисту суспільства характеризується станом захищеності інтересів особистості, включеної у відповідні соціальні процеси.

Пандемія COVID-19 заподіяла чималу шкоду не лише сфері охорони здоров'я, а і сфері господарювання. Було розірвано значну кількість виробничих ліній і торгівельних зв'язків. Обмеження внаслідок карантину негативно вплинули на більшість суб'єктів господарювання: скоротилися обсяги товарообігу та продаж, підприємці зазнали збитків. Тому одним із завдань держави має стати модернізація сфери господарювання та правового забезпечення відповідних відносин, щоб мінімізувати ризики та втрати вітчизняного товаровиробника й захистити як населення нашої держави, так і національних виробників продукції та послуг. COVID-19, безперечно, став фактором, що суттєво впливає майже на всі сфери життя. Тому для ефективної протидії наслідкам пандемії слід залучати спеціалістів усіх сфер вітчизняної науки та іноземних дослідників.

Оскільки карантинні заходи стали причиною зупинення транспортного сполучення, поставок сировини, загалом діяльності більшості підприємств і закладів у країні. Відтак одним із пунктів нового закону стало встановлення норми, якою карантин додатково внесено до переліку форс-мажорних обставин. Таке рішення парламентарів виглядає особливо важливим, оскільки постановою Кабінету Міністрів України № 211 з 12 березня 2020 р. було запроваджено ведення карантину на загальнонаціональному рівні. Крім того, з 18 березня було встановлено заборону на авіа,

залізничне та автобусне приміське, міжміське і міжобласне перевезення пасажирів. Отже, внаслідок запроваджених обмежень представники бізнесу несуть суттєві втрати, тож віднесення карантинних заходів до обставин форс-мажору є, за словами фахівців і експертів, реальною можливістю порятунку бізнесу.

Відповідно до роз'яснень, що надав прес-центр судової влади України, поняття «форс-мажорні обставини» зустрічається у багатьох українських нормативно-правових актах. Для його позначення використовують різні назви: «форс-мажорні обставини», «обставини непереборної сили», «форс-мажор», але змістовно ці поняття є тотожними. Відповідно до ч.2 ст.14-1 Закону України «Про торгово – промислові палати в Україні» та п.3.1 Регламенту ТПП форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Відтак, Верховною Радою України було ухвалено Закон № 530, яким внесено зміни до Закону про ТПП та включено карантин до списку форс-мажорних обставин. У національному правовому полі компетентними органами щодо засвідчення обставин непереборної сили визначено Торгово-промислово палату України (ТПП) і 25 регіональних торгово-промислових палат: 24 обласних та міста Києва.

На практиці потребує доказування причинно-наслідковий зв'язок між заходами введення карантину та конкретним випадком порушення (прострочення) обов'язків за конкретним договором. За її словами, доказом настання форс-мажорних обставин є сертифікат Торгово-промислової палати України або регіональної палати. Обов'язок доказування настання форс-мажорних обставин покладено на заявника, який несе відповідальність за повне та належне оформлення заяви,

достовірність викладених фактів, наданих документів, відомостей та доказів.

В умовах, що склалися, Торгово-промислово палати багатьох країн світу спростили процедуру отримання сертифікату та встановила мінімальний пакет документів для подання: відповідна форма заяви, підписана керівником підприємства; копія договору; копія наказу (розпорядження) у зв'язку з необхідністю припинення діяльності на підставі відповідних нормативно-правових актів і повідомлення (сповіщення іншої сторони) [7].

Тому, до прикладу, на сайті Київської Торгово-промислової палати особливо звертають увагу на те, що форс-мажорними обставинами, у будь-якому випадку, не вважаються: фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, недодержання чи порушення своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів тощо [6].

У зв'язку із необхідністю проведення карантинних заходів, представництва різних торгово-промислових палат рекомендують практикувати врегулювання відносин між сторонами за договорами, шляхом укладання відповідних доповнень до договорів щодо можливості перенесення строків виконання зобов'язань, що в свою чергу допоможе усунути проблему із порушенням строків виконання договірних зобов'язань та не буде потребувати засвідчення форс-мажорних обставин для звільнення від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань сторін. Таке врегулювання відносин може відбуватись шляхом проведення переговорів безпосередньо сторонами так із залученням третіх осіб.

У випадку, якщо суб'єкти малого підприємства бажають отримати сертифікат про форс-мажор, їм необхідно сплатити за розгляд заяви і наданих документів.

Звернення до торгово – промислових палат необхідне лише за умови, що сторонам не вдалось

врегулювати питання шляхом переговорів. Практика пошуку компромісу самими сторонами, дасть змогу в найшвидший спосіб вирішити проблему виконання умов договору та направити ресурси компанії на інші важливі напрями діяльності.

Українським законодавством не передбачено, що єдиним можливим та достатнім документом для засвідчення форс-мажорних обставин в умовах пандемії є сертифікат торгово – промислової палати України (як, наприклад, це передбачено Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» стосовно підтвердження настання форс-мажору на території проведення АТО). Саме тому, під час переговорів, сторони можуть домовитись про встановлення обставин непереборної сили. Достатнім доказом, в такому випадку, буде існування надзвичайних та невідворотних обставин, рішення Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування про запровадження карантинних заходів. Отже, звернення до Торгово-промислової палати за засвідченням форс-мажору вже не буде необхідністю.

Варто відзначити, що на сьогодні боротьба з хворобою, яку викликає вірус COVID-19, вже ставали причиною визнання карантину через поширення коронавірусу форс-мажорною обставиною в юридичній практиці інших держав. Зокрема, станом на 14 лютого 2020 р. Китайський комітет сприяння розвитку міжнародної торгівлі, як уповноважений орган для захисту інтересів китайських компаній, видав понад 1600 сертифікатів, що охоплюють контракти, сума яких загалом становить, приблизно, 15,7 млрд доларів [3, с.4].

В інших країнах, наприклад, у Франції, Індії, Іспанії, торгові промислові палати також стали видавати сертифікати про наявність форс-мажорних обставин відповідно до свого внутрішнього законодавства величезного числу місцевих експортерів. Основна мета даних сертифікатів – звільнити контрагентів від виконання договірних угод із закордонними партнерами.

За міжнародними комерційними відносинами пандемія COVID-19 може бути оцінена

як форс-мажорна обставина, що виключає відповідальність боржника, лише в тих ситуаціях, коли виконання зобов'язань зовсім не є можливим. До прикладу, французький суд може кваліфікувати ситуацію як форс-мажор, якщо дана ситуація має три елементи: бути «зовнішньою», «непередбачуваною» та «непереборною» [8].

Перший важливий міжнародний акт, у якому порушується питання звільнення контрагентів від виконання зобов'язань, — Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р..

Так, стаття 79 Конвенції свідчить, що «сторона несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликано перешкодою поза її контролем і що від неї не можна було розумно очікувати прийняття цієї перешкоди до розрахунку під час укладання договору чи уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків». При цьому факт неможливості виконання зобов'язання боржником не приймається до уваги, якщо виконання об'єктивно було можливим [4].

Учасникам зовнішньоекономічної діяльності з договорами за англійським правом слід бути надзвичайно уважними до змісту пункту про форс-мажор. На відміну від континентального права, форс-мажорні обставини за контрактом, який підпорядкований англійському праву, та які можуть звільнити сторони від відповідальності, не мають бути непередбачуваними, такими, що унеможливають виконання договору, або роблять досягнення правової мети договору неможливим.

Відповідно до французького законодавства, форс-мажор звільняє від відповідальності сторону за неналежне виконання умов договору тимчасово, у той час як відповідно до англійського законодавства, настання форс-мажорних обставин швидше за все призведе до того, що договір взагалі буде припинено [5].

Висновок. Нові реалії і виклики, обумовленні масовим поширенням в Україні коронавірусної інфекції (COVID-19) вимагають сут-

тевого перегляду ustalених раніше уявлень щодо реалізації, гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина. На порядку денному гостро повстало питання пошуку оптимальних моделей суспільного балансу (рівноваги) між потребою у забезпеченні загально визнаних прав людини і належним рівнем суспільного здоров'я, епідеміологічної безпеки та сталого розвитку країни.

Відтак, існує потреба в комплексному дослідженні стану забезпечення прав і свобод людини в Україні в умовах масового поширення коронавірусної інфекції (COVID-19), особливостей діяльності національних органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а також можливого прогнозування реальних шляхів удосконалення системи правового захисту прав і свобод людини

в нових суспільнополітичних і соціально-економічних реаліях України. Однак, на цей момент для такого багатоаспектного дослідження ще бракує матеріалу для аналізу – нормативно-правова база з протидії поширенню пандемії перебуває у процесі формування і зазнає постійних змін, лише накопичується масив судових рішень у справах, пов'язаних з порушенням прав і свобод громадян у процесі запровадження протиепідемічних обмежень заходів, більшість відповідних рішень прийняті судами першої інстанції і ще не пройшли наступні стадії судового розгляду. Перебуває у процесі вироблення методологія оцінки ефективності заходів, що впроваджує влада задля забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина та підтримки суб'єктів господарювання.

Анотація

Головним чинником, який вплинув на всі сфери життя починаючи з 2020 року, став фактор розповсюдження пандемії викликаною SARS-CoV-2. З метою запобігання розповсюдження хвороби та її стримування кожна з держав, де були випадки зараження інфекційним захворюванням вводила карантинні обмеження. У відповідь на пандемію коронавірусу SARS-CoV-2 станом на травень 2020 року понад 100 країн світу частково або повністю обмежили певний перелік прав особи та громадянина задля запобігання поширенню небезпечного вірусу. Стаття присвячена висвітленню питань впливу ковідної інфекції та карантинних заходів на різні сфери життя. Наголошено, що обмеження, прийняті у відповідь на пандемію COVID-19, виправдані суспільним інтересом. Суспільний інтерес переважає над інтересом окремої особи, тому карантинні обмеження є необхідним механізмом, що забезпечує охорону здоров'я населення. В статті проведено аналіз ефективності заходів, що впроваджує влада задля забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина та підтримки суб'єктів господарювання. Розглянуто пандемію COVID-19 як форс-мажорну обставину, що виключає відповідальність божника, за невиконання або неналежне виконання зобов'язань. Засвідчити форс-мажор можна свідоцтвом, що видає уповноважений орган - Торгово – промислова палата. Крім того, в статті наголошено на необхідності проведення переговорного процесу між сторонами договору задля засвідчення форс – мажорної обставини, що дасть змогу не звертатись до Торгово – промислової палати та допоможе сторонам врегулювати ділові відносини в умовах карантинних обмежень.

Ключові слова: приватноправові відносини, права людини і громадянина в умовах боротьби із поширенням загрозливої інфекційної хвороби, форс-мажорні обставини, карантинні обмеження, епідеміологічна безпека, порушення прав і свобод громадян у процесі запровадження протиепідемічних обмежень.

Bihniak O.V., Halupova L.I. The impact of the COVID-19 pandemic on international private-legal relations

Summary

The main factor that has affected all spheres of life since 2020 was the spread of the pandemic caused by SARS-CoV-2. In order to prevent the spread of the disease and to control it, each of the countries where there were cases of infectious diseases introduced quarantine restrictions. In response to the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic, as of May 2020, more than 100 countries have partially or completely restricted a list of individual and civil rights to prevent the spread of the dangerous virus. The article is devoted to the impact of co-infection and quarantine measures on various spheres of life. It was emphasized that the restrictions adopted in response to the COVID-19 pandemic were justified by the public interest. The public interest prevails over the interest of the individual, so quarantine restrictions are a necessary mechanism to ensure the health of the population. The article analyzes the effectiveness of measures implemented by the government to ensure the rights and fundamental freedoms of man and citizen and support businesses. The COVID-19 pandemic was considered a force majeure circumstance that precluded liability of the debtor for non-performance or improper performance of obligations. You can certify force majeure with a certificate issued by an authorized body - the Chamber of Commerce and Industry. In addition, the article emphasizes the need to negotiate between the parties to the agreement in order to certify force majeure, which will allow not to apply to the Chamber of Commerce and help the parties to settle business relations in quarantine restrictions.

Key words: private law relations, human and civil rights in the conditions of combating the spread of a threatening infectious disease, force majeure, quarantine restrictions, epidemiological security, violation of rights and freedoms of citizens in the process of introducing anti-epidemic restrictions.

Список використаних джерел:

1. Андрощук Г. Проблеми національної безпеки в умовах COVID-19: аналіз кримінального ландшафту в ЄС. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/problemi-nacionalnoyi-bezpeki-v-umovah-covid19-analiz-kriminalnogo-landshaftuv-es-.html>
2. Забезпечення прав і свобод людини в умовах поширення коронавірусної інфекції (COVID-19): особливості і шляхи удосконалення / Центр Разумкова. Видавництво “Заповіт”, 2020. 60с. С.4.
3. Закірова С. Форс-мажорні обставини: що змінила пандемія вірусу COVID-19? // Громадська думка про правотворення: Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. № 5 (190), 2020. С. 4-10. С.4
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (укр/рос) від 11.04.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text
5. Курило Ю. Теорія форс-мажорів: як довести обставини непереборної сили у різних країнах. URL: <https://mind.ua/openmind/20193086-teoriya-fors-mazhoriv-yak-dovesti-obstavini-pererebornoyi-sili-u-riznih-krayinah>
6. Офіційний сайт Київської торгово – промислової палати. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/>
7. Anton A., Ware Jeffrey, Yang Yingxi Fu-Tomlinson, Timothy C. Smyth. What to Do When You Receive a Coronavirus-Related Force Majeure Notice // URL: <https://www.arnoldporter.com/en/perspectives/publications/2020/03/what-to-do-whenyou-receive-a-coronavirus>
8. Grynbaum P. L. Force majeure et épidémie de COVID-19: une première décision vient d'être rendue // URL: <https://www.leclubdesjuristes.com/blog-du-coronavirus/que-dit-le-droit/force-majeure-et-epidemie-de-covid-19-les-premieres-decisionsviennent-detre-rendues/>